

§ 37. Рознаскланяльныя назоўнікі

227. Прачытайце тэкст. Раствлумачце, чаму ён мае такую назву.

Юны псіхолаг

Аднойчы суседка папрасіла, каб Жэня пабыў з яе чатырохгадовым сынам Толікам. Дзіця не хацела адпускаяць маці, плакала. Валянціна Пятроўна пачала суцяшаць яго, але хлопчык не супакойваўся, а плакаў яшчэ мацней. Тады Жэня сказаў дзіцяці:

— Плач, Толік, плач! Мне нават падабаецца, як ты плачаш.

Спачатку хлопчык нібыта не чуў такой дзіўнай просьбы і працягваў плакаць. Потым на момант сцішыўся, а Жэня сур'ёзна і спакойна працягваў гаварыць дзіцяці:

— Калі ласка, Толічак! У цябе гэта добра атрымліваецца. Ты зараз паплач — я паслухаю.

Толік выцер слёзы, усміхнуўся Жэню і супакоіўся. Яны з дзіцем так захапіліся гульнёй, што не заўважылі, як вярнулася Валянціна Пятроўна. Шчыра падзякавала мама за клопат пра дзіця (*Паводле М. Слівы*).

Вызначце скланенне выдзеленых назоўнікаў. Якія словы нельга аднесці ні да аднаго з трох скланенняў? Чаму?

Выпішыце з тэксту ўсе склонавыя формы назоўніка *дзіця*. Пастаўце да іх пытанні, вызначце склон. У якіх склонавых формах гэтага назоўніка ёсць суфікс **-яц-**? Абазначце суфіксы і канчаткі.

Які канчатак меў бы ўласны назоўнік *Жэня* ў форме давальнага склону, калі б ён абазначаў імя дзяўчынкі?

Назоўнікі, якія пры змяненні па склонах набываюць канчаткі назоўнікаў розных тыпаў скланення, адносяцца да **рознаскланяльных**. Да іх належаць:

- назвы маладых істот: *дзіця(-ё)*, *цяля(-ё)*, *кураня(-ё)*;
- назоўнікі на **-мя**: *імя*, *племя*, *стрэмя*;
- назоўнікі мужчынскага роду з канчаткам **-а (-я)**: *дзядуля*, *Вася*, *стараства*.

228. Прачытайце тэкст. Падбярыце да яго загаловак.

Мы ў адказе за тых, каго ўзяліся даглядаць, — катоў, сабак, папугаяў, хамякоў, рыбак. Гэта нялёгка — карміць, лекаваць, выгульваць. Патрэбны і час, і сілы, і грошы. Але яны адплацяць табе сваёй любоўю. А бяздомных кацянят, сабачанят ці птушанят трэба з дапамогай бацькоў уладкоўваць у прытулак для жывёл або аддаваць у добрыя рукі (*Паводле Т. Бунта*).

Выпішыце з тэксту назвы маладых істот. Праскланяйце адзін з гэтых назоўнікаў (на выбар). Раскажыце пра асаблівасці скланення такіх назоўнікаў.

Знайдзіце ў тэксце ўстойлівыя выразы, выпішыце, растлумачце іх значэнне. На аснове ўласных назіранняў за свойскай жывёлай падрыхтуйце вуснае выказванне «За наш клопат яны плацяць нам сваёй любоўю».

Гавары і пішы правільна

У родным, давальным і месным склонах назоўнікі адзіночнага ліку, якія абазначаюць назвы маладых істот, набываюць суфікс **-яц-** і маюць канчатак **-і**: *дзіця* — *дзіця^ці*, *птушаня* — *птушаня^ці*.

Суфікс **-ят-** гэтыя назоўнікі набываюць ва ўсіх склонах множнага ліку (акрамя назоўніка *дзеці*): *жарабяты* — *жарабя^тамі*, *птушаняты* — *птушаня^тамі*, *шчаняты* — *шчаня^тамі*.

229. Перанясіце табліцу ў сшытак. Дاپішыце патрэбныя формы слоў, дапоўніце кожны слупок сваімі прыкладамі. Якую назву вы далі б табліцы?

Склон	Скланенне		Рознаскланяльныя
	2-е	3-е	
Н.			<i>ласяняты</i>
Р.	<i>насення</i>		
Д.		<i>радасці</i>	
В.			
Т.			
М.			

230. Уявіце, што вы збіраецеся паўдзельнічаць у выстаўцы жывёл «Маё кацяня (шчаня)». Да пачатку выстаўкі неабходна ўважліва пазнаёміцца з праграмай, спісам узроставых класаў («Бэбі», «Юніёры», «Прамежкавы») і вырашыць, у якім будзе выступаць ваш гадаванец. Для ўдзелу неабходна запоўніць бланк па прапанаванай схеме: 1) выставачны клас, у які вы хочаце ўключыць жывёлу; 2) прозвішча і імя ўладальніка жывёлы; 3) падрабязныя звесткі пра ўдзельніка выставы; 4) пацвярджэнне ўступнага ўзносу (наяўнасць квітка аб аплаце). Складзіце заяўку аб удзеле ў конкурсе жывёл «Маё кацяня (шчаня)».

Назоўнікі на **-мя** — *імя, племя, стрэмя* — ва ўскосных склонах адзіночнага ліку могуць мець формы з суфіксам **-ен-** або без яго: Р. *імя (імені)*, Д. *імя (імені)*, Т. *імя (іменем)*.

У множным ліку назоўнікі *імёны* і *страмёны* могуць скланяцца з суфіксам **-ён-** і без гэтага суфікса, а назоўнік *плямёны* скланяецца толькі з суфіксам **-ён-**: Р. *імяў (імяў)*, *страмяў (страмяў, страмён)*, *плямён (плямёнаў)*.

231. Прачытайце тэкст, вызначце яго асноўную думку. Спішыце, устаўляючы прапушчаныя літары і ставячы словы, што ў дужках, у правільную форму. Абазначце іх канчаткі, вызначце скланенне і склон.

Зранку пайшлі Галя і Вера праведаць свайго (*сусед*). Ён стары і ц..жка хварэе. У яго нікога з (*радня*) няма.

Дз..дуля л..жаў на (*канапа*). Апошнія дні яму н..здоровілася. Галя першая загаварыла з (*дз..дуля*). Распытала пра настрой, самаадчуванне.

— Дзякуй, дз..ўчаткі, за (*увага*) да старога. Ніколі такіх шчырых (*словы*) не чуў ад чужога (*дзіця*). Я тваёй с..броўкі, Галачка, нават (*імя*) не ведаю.

— А мы не чужыя! Мы прыйшлі, каб дапамагчы (*Паводле А. Якімовіча*).

Знайдзіце і падкрэсліце рознаскланяльныя назоўнікі.

Як вы разумееце значэнне слова 'дабрачыннасць' *?

Раскажыце пра добрачынныя справы, у якіх вы ці клас прымалі ўдзел.

232. Прачытайце табліцу. Звярніце ўвагу на аснову слоў, месца націску і зрабіце вывад, ад чаго залежаць схлонавыя канчаткі назоўнікаў мужчынскага роду на **-а (-я)**. Дапоўніце табліцу.

Склон	Назоўнікі м. р. з націскам на аснове		Назоўнікі м. р. з націскам на канчатку	
Н.	<i>ста́роста Жэ́ня</i>	<i>дзяду́ля Ва́сіль</i>	<i>суддзя́</i>	<i>старшы́ня</i>
Р.	<i>стара́сты Жэ́ні</i>		<i>суддзі́</i>	
Д.	<i>стара́сту Жэ́ню</i>		<i>суддзі́</i>	
В.	<i>стара́сту Жэ́ню</i>		<i>суддзю́</i>	
Т.	<i>стара́стам Жэ́нем</i>		<i>суддзёй (-ёю)</i>	
М.	<i>(пры) стара́сце Жэ́ню</i>	<i>(пры) дзяду́лю Ва́сілю</i>	<i>(пры) суддзі́</i>	

233. Прачытайце, ставячы словы ў дужках у патрэбную форму.

1. Самая балючая рана ад свайго (*дзіця*). 2. У ласкавага (*цяля*) дзве маці. 3. Заяц і жабы баіцца. 4. І сабака на таго не брэша, чый хлеб есць. 5. Страляў у сокала, а трапіў у варону. 6. Спех курам на смех.

Выпішыце з першых двух сказаў назвы маладых істот. Дапоўніце рад, утварыўшы ад назваў жывых істот, якія ўжываюцца ў астатніх сказах, назоўнікі, што абазначаюць маладых істот. Вусна праскланяйце адзін назоўнік у формах адзіночнага і множнага ліку.

§ 38. Нескланяльныя назоўнікі

234. Прачытайце тэкст.

Як будавалася мінскае **метро**? У далёкім 1977 годзе пачалася вельмі карпатлівая і адказная **праца**. Урачыстае адкрыццё першых васьмі **станцый** Маскоўскай лініі адбылося ў 1984 годзе.

Будаўніцтва Аўтазаводскай лініі стала сапраўдным **выпрабаваннем** для будаўнікоў. Пракладаць тунэлі перашкаджала **рака Свіслач**. Пры будаўніцтве станцыі «Няміга» знайшлі рэшткі старажытнага горада. Працу трэба было адкласці з-за раскопак. Нават раку прыходзілася паварочваць! Так з'явіліся першыя станцыі другой лініі.